

ДЕЩО ПРО РОДИНУ ЛИСЯНСЬКИХ

Михайло Ломоносов
студент 5 курсу
історичного факультету
Ніжинського державного
університету
ім. Миколи Гоголя,
м. Ніжин

Автор статті — переможець
конкурсу науково-популярних
статей і фотографій
Державного фонду
фундаментальних досліджень

Родина дворян *Лисянських* посідає особливе місце в історії міста Ніжина, Чернігівщини зокрема та України загалом. Представником цього старовинного роду був знаменитий мандрівник (український *Магеллан*), талановита й освічена людина *Юрій Лисянський*. У 2013 році відбулося святкування 240-річчя з дня народження видатного ніжинця. Кругла дата ознаменувала початок нового етапу в дослідженнях його життєвого шляху. У Музеї рідкісної книги Ніжинського державного університету відкрилася тематична виставка “Мандрівник козацького роду”, яка стала постійною. У вітринах маємо щастя споглядати раритетні речі, зокрема двотомне оригінальне видання з атласом карт та авторських малюнків, яке Ю. Лисянський видав власним коштом.

Природно, що численні здобутки Юрія Федоровича привертають увагу дослідників до суто особистісних життєвих граней цієї значної постаті, залишаючи таким чином у тіні багатьох членів родини Лисянських. На сьогодні маємо більше ста наукових праць, присвячених вивченню життєвої дороги Юрія Лисянського. У них також знаходимо надто куці, локальні згадки про членів його великої сім’ї. Наразі відсутнє ґрунтовне дослідження саме родини Лисянських. Це пояснюється відсутністю певних документів, які б пролили світло на долі представників даного роду. Наявні документи, на жаль, теж не відповідають на всі запитання, що постають у процесі досліджень родинних зв’язків Лисянських. Хоча саме завдяки першоджерелам, що зберігаються у Державному архіві Чернігівської області та його відділенні у м. Ніжин, дослідникам вдалося встановити походження *Федора Лисянського* — батька Юрія — та отримати певні відомості про матір та братів.

Невелика (в порівнянні з постаттю Юрія) частина досліджень про інших членів дворянської родини Лисянських у XVII—XIX ст. викликає жвавий інтерес.

Дослідники виводять дві гілки роду Лисянських — це так звані соницька та ніжинська. До останньої належить і Юрій Лисянський. За допомогою оприлюднених документів можемо простежити походження обох гілок від кінця XVII ст. Проте довести їхні родинні зв’язки (якщо такі існують) через відсутність документальних підтверджень поки що неможливо.

Цікавим є той факт, що прізвище *Лисянські* можна побачити в “Реєстрі усього Війська Запорізького”, який склали одразу після підписання *Богданом Хмельницьким* Зборівського договору 1649 року. У списку Чигиринського полку в Олив’ятинській сотні зустрічаємо *Василя Лисянського*. У тому ж полку тільки в Баклицькій сотні зафіксовані ще три Лисянських: *Місько*, *Юрко* й *Дмитро*. Не дивина, що є Лисянські і у Корсунському полку. Доцільним буде припустити, що на тогочасних українських теренах існували й інші гілки старовинного роду, які колись мали причетність до спільного кореня, але на кінець XVIII ст. втратили кровний зв’язок.

Герб дворян Лисянських

Родоначальником саме ніжинської гілки Лисянських, представники якої дослужилися до старшинських чинів, є **Стефан Лисянський** — родовитий польський шляхтич, що був “того краю (польського — Авт.) *войска товарищем*”. З невідомих причин Лисянські змушені були переселитися в Україну, де й почали службу у Війську Запорізькому. Син Стефана **Семен (Єпіфан)** загинув 1712 року під час походу в званні полкового осавула. Ще за Стефана у володінні Лисянських перебував маєток у містечку Чорнухи Лубенського полку. Син Семена (Єпіфана), **Герасим**, у свою чергу, мав трьох синів — **Дем’яна** (нар. 1720 р.), **Федора** (нар. 1727 р.) та **Івана** (нар. 1732 р.) і дочку **Палагію** (точний рік народження невідомий). Двоє з синів Герасима Семеновича пішли по родинній стежці і займали посади у війську: Дем’ян — сотник Ніжинського полку до 1782 року, після — бунчуковий товариш, Іван — військовий товариш. Про дружину та дітей Дем’яна Герасимовича відомостей немає. Відомо лише, що він володів маєтком у с. Заньки Ніжинського повіту. Іван Герасимович мав дружину **Анастасію Семенівну** та двох синів — старшого **Якова** та молодшого **Трохима**. Також у його власності перебував маєток у Ічні Борзенського повіту.

Відмітна козацька складова в родоводі Лисянських, що дозволяє називати дворянську родину саме українською, радянські ж автори називали Лисянських за походженням поляками, свідомо ігноруючи українське начало древнього роду.

Не схожим на своїх братів за долею виявився третій син Герасима Семеновича — **Федір**. Він обрав не військову кар’єру, як водилося в їхній родині, а духовну. Хоча спочатку спробував себе в нудній бюрократичній роботі, перебував на службі в канцелярії Ічнянської сотні, а згодом — у Прилуцькій полковій лічильній комісії. Заносила **Федора Лисянського** доля й до Києва, де він був канцеляристом при Київській духовній консисторії. Саме тут він зрозумів своє покликання і обрав шлях церковника. 1760 року був благословенний у священники міста Ніжин і в 1781 р.

став протопопом (настоятелем храму) Іоанно-Богословської церкви.

У другій половині XVIII ст. Ніжин був значним політичним, промислово-торговельним та культурним центром Лівобережжя. Він був полковим містом, а пізніше і повітовим Чернігівського намісництва. Місто знаходиться на шляху від Києва до Москви. Вузлове положення Ніжина зумовило діяльність близько десятка ремісничих цехів та цегляних заводів, кількох мануфактур, а також щорічних ярмарків, які збирали велику кількість народу. Не відставав Ніжин і в сфері культурно-освітній: у 1696 році було відкрито Ніжинську грецьку школу, у 1762 — приватний пансіон для дворянських дітей. Відмічається також діяльність кількох парафіяльних шкіл. На 1780-й рік уже були збудовані три собори та шість церков, декілька монастирів. Перелічені вище достоїнства, на жаль, так і не підняли місто на щось вище, ніж шабель типового полкового поселення з традиційним провінційним колоритом. Життя в місті поживавлювалося лише під час ярмарків та недільних богослужінь. Ніжин тоді ніби оживав, прокидався.

Ось за таких історичних умов Федір Лисянський почав створювати сім’ю. Дружина його **Фотина Йосипівна** народила йому п’ятьох дітей. За свідними книгами встановлені роки їх народження. Найстаршим був **Іван** — близько 1755/1758 р. н., **Ананій** (Анісій) — 1767 р. н., **Юрій** (в усіх документах Георгій) — близько 1773 р. н., **Петро** — 1777 р. н., **Єлизавета** — 1779 р. н. Неясною є подальша доля Петра та Єлизавети. З 1780 року не згадується Єлизавета, а з 1791 року — Петро. Скоріш за все, вони померли у дитинстві.

Через рік після народження Юрія в родині сталася біда. Вціл згорів будинок з усім начинням. Федір Лисянський був турботливим пастирем, допомагав прихожанам, чим міг. От і вони йому допомогли. Прихистили на перший час, зібрали деякі речі. Згідно з тогочасними канонами Федір не міг бути одночасно священнослужителем і належати до дворянського стану. Зрозуміло, що його діти теж не могли бути дворянами. Саме ця прикрість і стала причиною труднощів, які супроводжували їх майже все життя.

Прагнення дати дітям добру освіту не полишало Федора Лисянського. 1783 року він повіз своїх двох синів — Юрія і Ананія — вступати у Морський кадетський корпус, що знаходився в Кронштадті. Біля себе в Ніжині залишив старшого сина Івана, який після смерті батька продовжив його діяльність, очоливши парафію церкви Івана Богослова. Іван закінчив філософський клас Київської духовної академії. Одружений був з дочкою полкового хорунжого **Марією Болбинською** та за даними 1798 року очолював в с. Мохнівка Ніжинського повіту місцеву громаду вірян.

Щоб вступити до одного з найпрестижніших навчальних закладів Російської імперії, потрібно було належати до привілейованого класу — дворянства. Ця обставина ускладнювала влаштування дітей на навчання. Дослідник **Є. Штейнберг** висловлює думку про допомогу впливових земляків. Підтримують

вченого і журналіст та письменник **Володимир Сапон**, і науковець, доктор історичних наук **Віктор Шевченко**, доповнюючи висловлену Штейнбергом думку гіпотезою про протекцію зі сторони князя **О.А. Безбородька** — канцлера при дворі **Катерини II**. Є припущення, що Федорові допоміг безпосередньо адмірал **Кутузов**, потрапити на прийом до якого і посприяв Федору найсвітліший князь Безбородько. Достеменно відомо, що того року юні Лисянські сіли на лави елітного освітнього закладу.

Після вступу синів до Морського кадетського корпусу Федорові все ж вдалося домогтися поновлення у дворянстві 1785 року. У офіційному дворянському довіднику міститься запис на підтвердження дворянської гідності Лисянських: *“Предки рода Лисянских в древние и новейшие времена служили Российскому престолу разные дворянские службы и жалованы были за оные чинами и другими почестями Монарших милостей. Все сие доказывається хранящимися в Герольдии копиями с документов, свидетельствующими о происхождении рода Лисянских”*.

Поступово маєтності Лисянських дрібнішали і врешті-решт Федір Лисянський перетворився в *“по-запамісного дворянина”*. Подружжя Федора і Фотини скінчило свій земний шлях в один і той же місяць 1803 року, так і не дочекавшись своїх синів додому. У витязі з метричної книги, який подає **А. Морозова**, зазначається: *“1803 года, декабря 10 дня благочинный*

протоиерей нежинской Богословской церкви Федор Лисянский представился, а жена его того ж месяца 12 — Фотина Иосифовна — по долговременной болезни”. До речі, дослідниця припускає, що автором цього запису найімовірніше був **Іван Федорович Лисянський**.

У даній розвідці не будемо деталізувати біографію видатного морського мореплавця. Життєва дорога **Юрія Федоровича Лисянського** достатньо виписана. Звернімо увагу лише на деякі біографічні неточності. Найчастіше каменем спотикання у біографії Ю. Лисянського є дати народження та смерті. Їх існує близько десяти. Спільним у життєписі різних дослідників виступають два місяці — квітень та серпень, — в один з яких з’явився на світ Юрій Лисянський.

Авторитетний знавець Лисянських **В. Невський** подає навіть неправильний рік смерті — 1839, замість загальноприйнятого 1837 (посилання на В. Невського). Цю деталь відмітив історик **В.М. Шевченко**. Вчений схиляється до тези про квітневу дату народження Ю. Лисянського. Серпневий день народження зовсім не підходить, бо на час вступу, який відбувся у березні, юному Юрію не виповнилося б і 10 років. Також з більшою вірогідністю про квітневу дату народження Юрія говорить церковний календар та особливе положення родини, оскільки день Юрія припадає на весняні місяці.

Ще одним нерозв’язаним вузликком є місце народження майбутнього морського діяча. Одні пошукачі схиляються до тези, що Лисянський народився в Ніжині. Інші взагалі уникають у своїх доробках вказівок на точне місце народження Юрія Федоровича. Стосовно цієї, здавалося б, незначної проблеми побутує оригінальна версія співробітниці Ніжинського краєзнавчого музею **Л. Руденко**. Оскільки в ніжинських церковних книгах запис про народження Ю. Лисянського відсутній, дослідниця припускає, що хлопчик міг з’явитися на світ у маєтках численних родичів і був занесений до тутешніх церковних книг. До прикладу, на 1800 рік відомі маєтки Семена та Никифора Лисянських біля Сосниці Чернігівської губернії.

По різному склалася доля дітей Юрія Федоровича. На жаль, відомостей про їхнє життя майже немає, що певною мірою ускладнює дослідження родини Лисянських у XIX ст.

Відомо, що прийомний син Юрія закінчив Пажеський корпус, після чого служив у гвардії. Доньки кожна в свій час вдало вийшли заміж. Старший син **Олександр** після Пажеського корпусу служив у Кірасирському полку. Середній син виховувався в Морському кадетському корпусі, потім служив у кавалерії, затим, раптом, після особистої невдачі розчарувався і пішов у монастир на Афонську гору. Лише молодший син **Платон** (нар. 1820 р.) радував успіхами в Морському кадетському корпусі і став мічманом у 1836 році. Йому випало йти по життю батьковою дорогою, примножуючи численні досягнення і вкотре прославляючи вже відоме в імперії та за її межами прізвище. Він служив на Балтійському, а потім на Чорноморському флотах. Був ад’ютантом адмірала **Михайла Лазарєва** (1849) і віце-адмірала Великого князя

Костянтина Миколайовича (1853). Очолював журнал “Морський збірник”, неодноразово публікував там свої доробки. Під час Кримської війни був начальником штабу адмірала **Матькова** — начальника загону гвинтових канонерських човнів. У 1857 р. командував гвинтовим фрегатом “Світлана” і спостерігав за будівництвом імператорської яхти “Штандарт”.

Ганебна для Росії Кримська війна показала всьому світові застарілість і регресивність флоту однієї з провідних морських держав. Після закінчення воєнних дій П. Лисянський присвятив себе оновленню та реформуванню вітчизняного мореплавства, яке в ті часи переживало застій. Важко оцінити вклад, який вніс Платон Юрійович у розвиток торгового та військового флотів Російської імперії. У 1858 р. П. Лисянський став капітаном 1-го рангу і неодмінним членом Вченого комітету Морського міністерства. Платон Лисянський був дійсним членом Російського географічного товариства. У 1892 році був удостоєний чина адмірала.

Платон Юрійович відомий також своєю благодійною діяльністю, якій віддавав значну частину свого часу і коштів. Зокрема, він заснував притулок в честь Святого благовірного князя Михайла Чернігівського в Санкт-Петербурзі. Незважаючи на те, що його дитинство пройшло далеко від України, Платон Юрійович ніколи не забував про коріння свого роду. Підтвердженням цьому є названий в честь сміливого князя-мученика з сіверянського краю благодійний заклад в імператорській столиці. Крім того, в 1883 році в пам’ять про свого рано померлого сина Платон Юрійович заснував у Санкт-Петербурзі на власні кошти “денную колыбельную для призрения бедных детей” на 6 місць. У 1888 році ці ясла були перетво-

рені в дитячий “Приют Господа нашего Иисуса Христа в память об отроке Василии”. П.Ю. Лисянський придбав для притулку будинок на Гатчинській вулиці і пожертвував капітал. Будинок був добудований за проектом архітектора **Християна Тацкі**. У притулку перебували 25 хлопчиків у віці 5—14 років — діти бідних батьків. Були церква і двокласна церковно-приходська школа. Відійшов з життя великий син великого батька 22 лютого 1900 року. Поховали Платона Лисянського на Смоленському православному кладовищі в Санкт-Петербурзі, в задалегідь підготовленому ним самим склепі. Тривалий час (до 1917 р.) нагляд за місцем вічного спочинку адмірала здійснювало “Императорское человеколюбивое общество”, в роботі котрого П.Ю. Лисянський брав активну участь до самої кончини і якому заповідав свій основний капітал. Родичів Платона Лисянського ніні вже не залишилось.

Нещодавно в Державному архіві Чернігівської області та його відділі у місті Ніжині чернігівським дослідникам удалося розшукати нові документи про родину Лисянських. Архіви відкривають свої таємниці не одразу. Посилаючись на віднайдені джерела, можемо свідчити, що на 1830—31 роки на Чернігівщині проживав і двоюрідний небіж Юрія Лисянського — **Федір Трохимович Лисянський** — достовірно представник не ніжинської гілки роду. Виявляється, що дворянин Ф.Т. Лисянський, який мав власність у Ічні Борзнянського повіту, прохав про зарахування його до одного із запасних козацьких ескадронів, які за наказом військового губернатора формувалися в двох малоросійських губерніях.

Повертаючись до питання про дворянську належність родини Лисянських, звернемося до даних з архівного дослідження чернігівських пошуковців. За словами авторів публікації, 1844 року (вже навіть після смерті усіх братів) тимчасове присутствіє Герольдії Урядового Сенату відмовило у затвердженні їх у дворянстві (посилання на архівні матеріали). А 1850 року предводитель дворянства Ніжинського повіту **Г. Ракович** сповіщає губернське депутатське дворянське зібрання, що “...никого из сей фамилии в Нежинском уезде нет...” (посилання на архівні матеріали).

Як бачимо, для обширного і різнобічного висвітлення життєдіяльності нащадків Юрія Федоровича Лисянського бракує відомостей. Капітан виховував шістьох дітей — п’ятьох рідних та одного прийомного хлопчика — сина дружини **Ш.К. Жандр** від першого шлюбу. Яскравим представником родини став **Платон Юрійович**. Він піднявся по “трапу військово-морської кар’єри” навіть вище за свого батька. Достеменно, ніхто з нащадків козаків не дослужився на Імператорському флоті до чину повного адмірала. Як пише дослідник петербурзьких старожитностей **А. Шустов**, по смерті Платона Юрійовича у 1900 році нащадків Лисянських у Росії не лишилося. Не виключено, що інші гілки Лисянських мешкали, як і раніше, в Україні, поступово асимілюючись з іншими родами, губили у товщі історичних пластів свій зв’язок з родиною легендарного морського діяча. ■

Пам’ятник Юрію Федоровичу Лисянському, видатному мореплавцю й одному із засновників наукової океанографії, в м. Ніжині